Szótövező eljárások hatása magyar szövegek automatikus kategorizálásánál

Tikk Domonkos[1], Törcsvári Attila[2], Biró György[3], Bánsághi Zoltán[1]

[1] Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Távközlési és Médiainformatikai Tanszék,
H-1117 Budapest, Magyar Tudósok krt. 2.
tikk@tmit.bme.hu
[2] Arcanum Development Ltd.
H-1117 Budapest, Baranyai u. 10. I/1
attila@arcanum.com
[3] TextMiner Bt.
H-1029 Budapest, Gyulai P. u. 37.
george.biro@gmail.com

Kivonat: Cikkünkben a szövegbányászat területén jellemzően alkalmazott vektortér-modell reprezentáció egyik fontos kérdését, a dimenzióredukciót tárgyaljuk. Ezen belül különböző szótövező eljárások hatását vizsgáljuk több szempontból. Egyrészt azt tekintjük át, milyen összefüggés van az alkalmazott szótövező és a szótár mérete között. Másrészt az egyik szövegbányászati alapfeladat, az osztályozás esetén azt tanulmányozzuk, hogy az egyes szótövezők alkalmazása milyen minőségi következménnyel jár. A vizsgálat során a HunStem szótövezőt, a szópárlista alapú szótövezőt, és egy általunk javasolt ún. óvatos szótövező eljárást hasonlítunk össze. Tesztjeink során a HITEC automatikus osztályozó programcsomagot használtuk.

1 Bevezetés

Szövegbányászati (text mining) és szöveges adatokon végzett információvisszakeresési (information retrieval) módszereknél leggyakrabban *vektortér-modellt* használnak a szövegek reprezentációjára, ahol a vektortér dimenziója megegyezik a vizsgált korpuszban előforduló különböző terminusok (szavak, kifejezések, n-grammok) számával, azaz a *szótár* méretével. Ez már kis méretű, azaz néhány megabájtos korpuszok esetén is igen nagyméretű lehet (ha csak szavak szerepelnek a szótárban akkor is lehet akár 100.000-es nagyságrendű), és a korpusz méretével igaz csökkenő mértékben tovább növekszik. Különösen igaz ez a magyar nyelvű korpuszokra, hiszen a nyelv toldalékoló jellege miatt egy terminus igen sok (akár több tucat) formában fordulhat elő. A nagyméretű szótár mind a tárigény, mind az előfeldolgozás és üzemszerű működés időigénye szempontjából hátrányos, ezért a szótár méretének csökkentése nagy jelentőségű feladat, amit minta-felismerési terminológiával a dimenzió redukálásának is neveznek.

A dimenzió redukálásának egyik leghatékonyabb módja szótövező alkalmazása, azaz amikor valamely szó toldalékolt (pontosabban többnyire csak a ragozott) előfordulásait a szótővel mint kanonikus alakkal helyettesítünk a reprezentációban. Angol nyelvű szövegek esetén ez az eljárás általában 50-65%-kal csökkenti a szótár méretét.

Cikkünkben egy igen gyakori szövegbányászati alkalmazás, a szövegosztályozás esetén vizsgáljuk meg a szótövezés hatását a szótár méretére és az osztályozás hatékonyságára vonatkozóan. A munkánk során a HITEC hierarchikus szövegosztályozót[82] és az [origo]-ról letöltött mintegy 18 ezer dokumentumot, valamint ezen portál kategóriarendszerét használtuk a tesztjeink elvégzésére.

2 Szótövező eljárások

Az általunk kifejlesztett HITEC szövegosztályozó programcsomag lehetőséget nyújt különböző nyelvű szövegek kezelésére és tetszőleges szótövező eljárás integrálására. A különböző nyelvek paramétereit (pl. karakterkészlet, kisbetű-nagybetű párosítás, funkciószavak listája, opcionálisan szótár megadása) egy XML formátumú nyelvdefiníciós állományban lehet megadni. Ugyanitt lehetőség van a szótövező szabályainak, illetve kivételeknek megadására is, de valamely komplett szótövező eljárást külső függvényként meghívva is aktiválni lehet a programból.

Tesztjeink során a szótövezés nélküli feldolgozást az alábbi szótövezők segítségével végzett feldolgozással hasonlítottuk össze:

- Hunstem – a Hunmorph statisztikai alapú ingyenesen elérhető programcsomag szótövező eljárása;
- Timid stemmer – egy általunk fejlesztett néhány szabály és egy korpuszfüggő *lexikon*[83] segítségével bármely nyelvre adaptálható „óvatos” szótövező algoritmus (részletes leírást ld. a 2.1 szakaszban);
- Szópárlista alapú szótövező – adott egy szavak ragozott és kanonikus alakjainak párjait tartalmazó lista, ennek segítségével egy egyszerű eljárás a ragozott alakot kicseréli a kanonikus alakra. A módszer hátránya, hogy a nagyméretű listát a memóriában kell tárolni a feldolgozás során.

Sajnos az összehasonlítás során anyagi okok miatt nem volt lehetőségünk a hazai piacon jelenlévő másik magyar termék, a Morphologic Kft. által fejlesztett HelyesLEM[84] szoftver kipróbálására.

2.1 Az óvatos szótövező

Az óvatos szótövező (timid stemmer) működési elve a következő. Legyen adott egy kiindulási lexikon, és a toldalékok levágását megadó átírószabályok sorozata. Az eljárás sorrendben illeszteni próbálja az átírószabályokat a vizsgált szóra, és amennyiben sikerül, megvizsgálja, hogy az így kapott átírt szó szerepel-e a lexikonban. Amennyiben igen, alkalmazzuk az átírószabályt és az így kapott szóra rekurzívan

[82] http://www.textminer.hu

[83] Ezt az elnevezést használjuk, hogy ne keveredjen a korpusz szavaiból álló szótár fogalommal.

[84] http://morphologic.hu/h_hlem.htm

próbáljuk a lehető legrövidebb kanonikus alakot megtalálni. Amennyiben nem, további illesztésekkel kísérletezik. Az átírószabályok sorrendje egyben prioritást is jelent. Ha az illesztés egyik lehetséges átírószabály esetén sem sikeres, akkor a szó az eredeti alakjában bekerül a lexikonba (ld. 1. ábra).

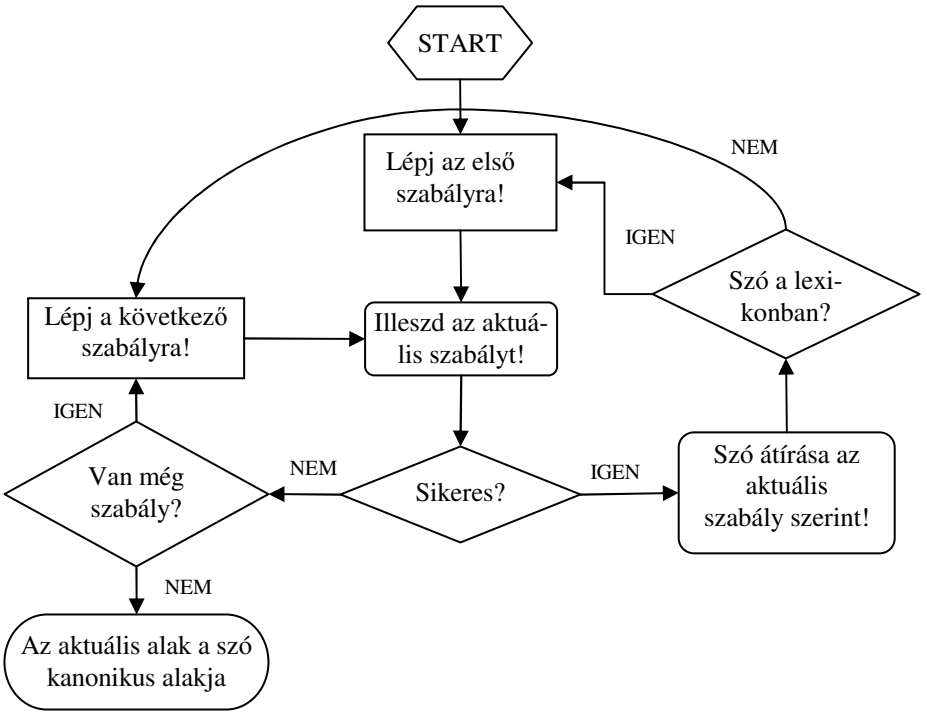

1. Ábra. Az óvatos szótövező folyamatábrája

Ezen a módon a szöveg maga gazdagítja a lexikont, lehetőséget nyújtva speciális szókészletű szövegek pontosabb szótövezésére. Az átírószabály lehet rag, illetve toldaléklevágó (postfix) szabály, illetve prefixátíró szabály is (pl. igekötők, és a felsőfok jelének a detektálására), valamint a hajlító nyelvek esetén szükséges reguláris kifejezések alkalmazása is. A lexikonban lehetőség van helyettesítő jelek (wildcard) használatára, valamint kivételek és szinonimák megadására is (ami egy alternatív lehetőség a dimenzió redukcióra).

Az óvatos szótövezőnek előnye, hogy nincs hozzá feltétlenül szükség kiinduló lexikonra, hiszen azt a korpusz alapján is létre tudja hozni. Természetesen egy átfogó kiinduló lexikon (illetve egyéb nyelvspecifikus adatok, pl. elhagyandó szavak listájának megadása) növeli a szótövezés hatékonyságát. További előnye, hogy némi nyelvismerettel bárki próbálkozhat átírószabályok megadására, amire a HITEC környezetében egyszerű XML elemek megadásával lehetőség van. Ebből következik, hogy bármely nyelvre könnyen adaptálható.

2.2 Szótövező eljárások összehasonlítása

Az alábbi táblázatban röviden összehasonlítjuk a vizsgált szótövező eljárásokat.

Szótövező	Lexikon bővíthetősége	Szabályok bővíthetősége	Automatikus lexikonépítés	Adaptálás más nyelvekre	Átlagos hatékonyság	Futási idő	Memóriaigény
HunStem	Nehéz	Nehéz	Nincs	Nem	Kiváló	Kicsi	Kicsi
Óvatos	Könnyű	Könnyű	Van	Igen	Jó	Kicsi	Közepes
Szópárlista	Nehézkes	Nincs	Nincs	Igen	Gyenge	Min.	Nagy

Természetesen a leghatékonyabb a magyar nyelvre specializált HunStem eljárás, és külön ki kell emelni, hogy itt a felhasználónak semmilyen nyelvészeti képzettséggel nem kell rendelkeznie. Hátránya azonban, hogy nehézkesen módosítható, hiszen nincsen erre alkalmas felülete, és ezért nehéz valamely szakterület korpuszára, pl. genetikai, vagy kémiai szövegekre alkalmazni. A másik két módszernek fő előnye a rugalmasság, viszont a felhasználónak nagyobb energiát kell befektetnie egy használható verzió létrehozásába. A szótövezők memóriaigénye fordítottan arányos az egyszerűségükkel: a legkisebb tárigénnyel a Hunstem módszer bír. A másik két eljárás esetén a lexikon számottevő memóriatöbbletet jelent, főleg a szópárlista, amelynek mérete 64 MB, több, mint 2,7 millió szópárt tartalmaz, és ami a program futása során kb. 350 MB memóriát igényel.

2.3 HITEC dimenziócsökkentő paraméterei

A HITEC két alapvető dimenziócsökkentő paraméterrel rendelkezik, amely az osztályozási feladatra vonatkozó alábbi intuitív megállapításokat használják ki

- A nagyon alacsony gyakoriságú szavak elhagyhatók, mert nem befolyásolják jelentékenyen az osztályozás minőségét. Küszöbérték: $\min(d_1)$
- Az olyan szavak, amely a dokumentumok (és így persze a kategóriák nagy részében előfordul) nem bírnak megkülönböztető jelleggel a kategóriák között, és így elhagyhatók. Küszöbérték: $\max(d_2)$

A két paraméter optimális értéke természetesen függ a korpusz méretétől és a dokumentumok sokféleségétől, azonban már viszonylag kicsiny d_1 érték esetén jelentősen csökken a szótár mérete.

3 Eredmények

A cikkünkben vizsgált korpusz 130219 az [origo] portálról letöltött dokumentumot tartalmaz. A lemmatizálás után 215423 különböző szót tartalmaz. A szópárlista alapú szótövező ezen szavaknak csak 55%-át ismeri, így amennyiben az ismeretlen szava-

kat változatlan formában hagyjuk, akkor 122027 szó, amennyiben ezeket elhagyjuk, akkor csak 40034 marad a szótárban.

Vizsgálatainkban megmutatjuk, hogy magyar nyelvű szövegek esetén bármely szótövező alkalmazása jelentősen csökkenti a szótár méretét, ez akár 80% feletti eredményt is adhat.

Az osztályozás hatékonysága azonban jóval kisebb mértékben függ a szótár méretétől: a legegyszerűbb szótövező is közel olyan hatékony, mint a Hunstem eljárás.

4 Köszönetnyilvánítás

Tikk Domonkost az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíja támogatta.